

IX-X АСРЛАРДА ЎРТА ОСИЁ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ АҲЛОҚИЙ ТАРБИЯ ҲАҚИДАГИ ҒОЯЛАРИ (АЛ-ФОРОБИЙ АСАРЛАРИ МИСОЛИДА)

Ж. С. Рамагов

Тошкент давлат транспорт университети
“Ижтимоий фанлар” кафедраси мудири

Миршод Нўмонович Ҳасанов

Тошкент давлат транспорт университети
“Ижтимоий фанлар” кафедраси мустақил тадқиқотчиси
mirshodhasanov02@gmail.com

Л. А. Валиев

Тошкент давлат транспорт университети
“Ижтимоий фанлар” кафедраси таянч докторанти
valiyev133@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада IX-X асрларда Ўрта Осиё мутафаккирларининг ахлоқий тарбия ҳақидаги ғоялари илгари сурилган. Форобийнинг ҳаёти илмий-фалсафий қарашларида инсон ақл-заковатини бирламчи ўринга қўйганлиги, алломанинг инсонни анатомик, физиологик ва психологик хусусиятлари ҳақидаги қарашлари, шунингдек, унинг маданий ва ижтимоий фаолиятининг биологик асосларини ўз ичига олади. Форобий инсон, унинг дунё тарққиётининг энг мукамал ва етук якуни сифада этирофи, унинг асарларида инсонга тарбия ва таълим бериш зарурлиги каби масалалар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Форобий, инсон ақл-заковати, таълим-тарбия, билиш, методология фалсафа, диалектика, софистика, риторика, поэтика, мантик, дунёқараш.

КИРИШ

Дунё миқёсидаги пандемия сабаб кўплаб ижтимоий муаммолар вужудга келдики, бундай ҳолатдан чиқишнинг ягона йўли фақат билим ва юксак тажриба эканлиги кўриниб қолди. Шу боисдан ҳам фалсафий антропология илмининг асосчиларидан ҳисобланган буюк файласуф, муаллим ас-соний “Иккинчи муаллим” мақомига

сазovor бўлган Абу Наср Форобийнинг фалсафий қарашларида инсон ақл-заковатини бирламчи ўринга қўйганлиги, қолаверса, аллома жаҳон цивилизациясининг ривожланиш тарихи инсониятнинг табиат билан уйғун ҳолда яшаб қолишга бўлган оқилона муносабати, моддий ва маданий бойликларни онг-ақл воситасида яратишга бўлган интилишида эканлигига алоҳида урғу берган.

Абу Наср Форобийнинг инсоннинг анатомик, физиологик ва психологик хусусиятлари ҳақидаги қарашлари, унинг маданий ва ижтимоий фаолиятининг биологик асосларини ўз ичига олади. Инсон маънавий-ахлоқий камолотининг муҳим белгиси, нафақат ўтмиш ва келажак билан боғлиқликни идрок этиш ва тушуниш, балки ҳозирги инсоннинг ранг-баранглиги ва теранлиги билан ўлчанадиган руҳий муносабатлардан иборатдир. Ана шу илк Уйғониш даврининг қомусий олими, антик юнон фалсафасини қайтадан жонлантирган, янги фалсафий назария ва хулосалар билан бойитган, Шарқ мусулмон фалсафасини яратган даҳо Абу Наср Форобийнинг қарашлари асосида инсон, унинг яратувчилик фаолияти ётади. Инсон Аллоҳ томонидан яратилган барча жонзотларнинг гултожиси, сабаби унинг ҳатти-ҳаракати бошқа мавжудотларга ато этилмаган сифатда – ақлда деб кўрсатади. Шу боисдан ҳам «ислом оламининг мутафаккирлари асарларини, уларнинг бутун жаҳон цивилизацияси ривожига қўшган бебаҳо ҳиссасини чуқур ўрганиш, теран англаш ва кенг оммалаштириш» долзарб аҳамиятга эга [1].

Абу Наср Форобийнинг фалсафий мероси бугунги кунда бутун дунё олимлари томонидан чуқур ўрганилмоқда. Мустақиллик йилларида аждодларимизнинг бой маънавий-фалсафий меросини тадқиқ қилишга муносиб даражада эътибор қаратиб келинмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармонининг “Маънавий тараққиётни таъминлаш ва соҳани янги босқичга олиб чиқиш” деб номланган бешинчи устувор вазифасидаги 73-мақсадда, айнан, “Буюк аждодларимизнинг бой илмий меросини чуқур ўрганиш ва кенг тарғиб этиш” кўзда тутилган. Мазкур вазифа аждодларимизнинг бой маънавий меросини илмий жиҳатдан чуқур тадқиқ қилиш ҳамда ўсиб келаётган ёшлар ўртасида кенг тарғиб қилишни назарда тутди[2].

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИ

Абу Наср Форобий – ўрта аср шарқининг машхур мутафаккири, қадимги юнон фалсафасининг Шарқдаги энг йирик давомчиси ва тарғиботчисидир. Абу Наср Форобий Сирдарё бўйидаги Ўтрор (Фороб) шаҳрида 873 йилда туркий қабилалардан бўлган ҳарбий хизматчи оиласида туғилиб, Шош (Тошкент), Бухоро шаҳарларида ўқиди, Кейинроқ ўз маълумотини ошириш учун араб халифалигининг маданий маркази бўлган Бағдодга келди. Бағдодда бу даврда мусулмон дунёсининг турли ўлкаларидан, хусусан, Марказий Осиёдан келган кўп илм аҳллари тўпланган эди. У ерга бора туриб Форобий Эрон шаҳарлари – Исфаҳон, Ҳамадон, Райда ва бошқа жойларда бўлди. Форобий Бағдодда ал-Мутаддил (829-902), ал-Муқтафий (902-908), ал-Муқтадир (908-932) халифаликлари даврида яшади. [3].

Абу Наср Форобий турли соҳаларга оид илмий асарлар қолдирди. ўз даврининг файласуфи, мусиқачиси, шоири, қомусий олими сифатида шуҳрат қозонди. Аллома “Ақл ҳақидаги рисола” “Фалсафадан олдин нимани ўрганиш керак”, “Фалсафа манбалари”, “Масалалар манбалари” каби 160 дан ортиқ рисолалар ёзган.

“Форобий” унинг тахаллуси бўлиб, тўлиқ номи Абу Наср Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Узлуғ Тархон – жаҳон маданиятига катта ҳисса қўшган Марказий осийлик машхур файласуф, қомусий олимдир. Ўрта асрнинг бир қанча илмий ютуқлари, умуман, Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида тараққийпарвар ижтимоий-фалсафий тафаккур ривожини унинг номи билан боғлиқ. Форобий ўз замонаси илмларининг барча соҳасини мукамал билганлиги ва бу илмлар ривожига катта ҳисса қўшганлиги, юнон фалсафасини шарҳлаб, дунёга кенг танитганлиги туфайли Шарқ мамлакатларида унинг номи улуғланиб, “Ал-Муаллим ас-соний” – “Иккинчи муаллим” (Аристотелдан кейин), “Шарқ Арастуси” деб юритилган.

Тахминан 941 йилдан бошлаб, Форобий Дамашқда яшаган. Шаҳар чеккасидаги боғда қоровул бўлиб, камтарона кун кечириб, илм билан шуғулланган. Сўнгги йиллар у Ҳалаб (Алеппо) ҳокими Сайфуддавла Ҳамдамид (943-967) илтифотига сазовор бўлди. Тадқиқотлар унинг Ҳалабдаги ҳаётини энг самарали ҳисоблайдилар. Чунки бу ҳоким ҳурфикрлиги, илм-фанга эътибор берганлиги билан ажралиб турган. У Форобийни саройга таклиф этади, лекин Форобий бунга кўнмайди, оддий ҳаёт кечиришни афзал кўради. Форобий 949-950 йилларда Мисрда, сўнг Дамашқда яшаб, 950 йилда вафот этган ва “Боб ас-сағир” қабристонига дафн қилинган[4].

Форобий ўрта аср даври табиий-илмий ва ижтимоий билимларининг қарийб барча соҳаларида 160 дан ортиқ асар

яратган. У турли билимларнинг назарий томонлари, фалсафий мазмуни билан кўпроқ қизиққанлиги учун унинг асарларини 2 гуруҳга ажратиш мумкин:

- 1) юнон файласуфлари, табиатшуносларининг илмий меросини изоҳлаш, тарғиб қилиш ва ўрганишга бағишланган асарлар;
- 2) фаннинг турли соҳаларига оид мавзулардаги асарлар.

Форобий қадимги юнон мутафаккирлари – Платон, Аристотель, Эвклид, Птоломей, Порфирийларнинг асарларига шарҳлар ёзган. Айниқса, Аристотель асарлари (“Метафизика”, “Этика”, “Риторика”, “Софистика”) ва бошқаларни батафсил изоҳлаб, қийин жойларини тушунтириб бера олган, камчиликларини кўрсатган, айни вақтда, бу асарларнинг умумий мазмунини очиб берувчи махсус асарлар ёзган. Форобий шарҳлари Ўрта ва Яқин Шарқ илғор мутафаккирларининг дунёқарашини шакллантиришда, уларни Аристотель ғоялари руҳида тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга бўлди. Абу Али ибн Сино Форобий шарҳларини ўқиб, Аристотель асарларини тушунганлигини алоҳида таъкидлайди. Форобийнинг шарҳ ёзиш фаолияти фақат Шарқнигина эмас, ўрта аср Европасини ҳам юнон илми билан таништиришда катта роль ўйнади. Бу фаолият унинг илмий тафаккури тараққиётининг биринчи босқичини ташкил этади. Бу босқич, Форобий учун ўзига хос мактаб хизматини ўтаган ва янги мавзуларда тадқиқотлар олиб боришга замин ҳозирлаган.

Форобийнинг бундай асарларини мазмунига қараб, қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

- 1) фалсафанинг умумий масалаларига, яъни, билимнинг умумий хусусиятлари, қонуниятлари ва турли категорияларига бағишланган асарлар;
- 2) инсон билиш фаолиятининг фалсафий томонларига бағишланган, яъни, билишнинг шакллари, босқичлари, усуллари ҳақидаги асарлар;
- 3) фалсафа ва табиий фанларнинг фан сифатидаги мазмуни, тематикаси ҳақидаги асарлар;
- 4) модданинг миқдори, фазовий ва ҳажмий муносабатларини ўрганишга бағишланган, яъни, математика фанлари – арифметика, геометрия, астрономия ва мусиқага оид асарлар;
- 5) модда хоссалари ва турларини, ноорганик табиатнинг, ҳайвонлар ва инсон организмнинг хусусиятларини ўрганувчи, яъни, табиий фанлар – физика, кимё, оптика, тиббиёт, биологияга бағишланган асарлар;
- 6) тилшунослик, шеърят, нотиклик санъати, хаттотликка оид асарлар;
- 7) ижтимоий-сиёсий ҳаёт, давлатни бошқариш масалаларига, ахлоқ, тарбияга бағишланган, яъни, ҳуқуқшунослик, этика, педагогикага доир асарлар.

Алқисса, Форобийнинг илмий мероси, умуман, ўрта аср Шарқнинг маданий-маънавий ҳаётига, табиий-илмий, ижтимоий-сиёсий масалаларига доир жуда бой маълумотлар беради [5].

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Мутафаккир ўз асарларини ўша даврда Шарқ мамлакатларида илмий-адабий тил ҳисобланган араб тилида ёзади. Форобий, шунингдек, араб ва форс тилларида фалсафий мазмундаги шеърлар ҳам битган. Форобий асарлари XII-XIII асрлардаёқ, лотин, қадимики яхудий, форс тилларига, кейинчалик бошқа тилларга ҳам таржима қилиниб, дунё бўйлаб кенг тарқалган. Сўнгги асрларда кўчирилган нусхалари кўп мамлакатларнинг кутубхона ва муассасаларида сақланади. Тошкентдаги Шарқшунослик институтида қадимки Шарқ файласуфлари асарларидан жами 107 рисола иборат бўлиб олган (жумладан, Форобийнинг 16 арабча рисола) “Ҳақимлар рисолалари тўплами” (“Мажмуат расоил ал-ҳукамо”, Қўлёзмалар фонди, 2385-ин.) бор. Бу ноёб қўлёзма Форобий асарларини ўрганишда муҳим аҳамиятга эга. Тўпламдаги Форобий рисолалари 1975 йили қисман ўзбек тилига таржима қилиниб нашр этилди.

Форобий ақлли инсон ҳақида гапириб бундай ёзади: “Ақлли деб шундай кишиларга айтиладики, улар фазилятли, ўткир мулоҳазали, фойдали ишларга берилган, зарур нарсаларни кашф ва ихтиро этишга, зўр истеъдодга эга, ёмон ишлардан ўзини четга олиб юрадилар. Бундай кишиларни оқил дейдилар. Ёмон ишларни ўйлаб топиш учун зеҳн-идроққа эга бўлганларни ақлли деб бўлмайди, уларни айёр, алдоқчи деган номлар билан атамоқ лозим”. Форобий дунёқарашининг шаклланишига асосан Шарқнинг қадимки илғор маданияти анъаналари, араб халифалигига қарши халқ ҳаракатлари, ўрта аср табиий-илмий тафаккур ютуқлари, Юнонистоннинг фалсафий мероси таъсир кўрсатди. Форобий, авваламбор, Аристотель таълимотини тиклаш, асослаш ва илғор томонларини сўнгги илмий ютуқлар асосида ривожлантиришга ҳаракат қилиб, Шарқ аристотелизм оқимини вужудга келтирди. Бу оқимнинг услуби, муҳим масалалари ва категорияларини ишлаб чиқди.

Форобий ўз давридаёқ буюк олим сифатида машҳур бўлганлигининг эътирофи шундаки, Шарқ халқларида у ҳақда турли ҳикоя, ривоятлар вужудга келган. Ўрта аср олимларидан ибн Халликон, ибн ал-Кифтий, ибн Аби Усабиъа, Байҳақийлар ўз асарларида Форобий ижодини ўрганиб, унинг ғояларини ривожлантирганлар. Хусусан, Ибн Рушд Форобий асарларини ўрганибгина қолмай, уларга шарҳлар ҳам ёзди. Тараққийпарвар инсоният Форобий ижодига ҳурмат билан

қараб, унинг меросини чуқур ўрганмоқда. Европа олимларидан Б. М. Штрэншейдер, Карра де Во, Т. У. Буур, Р. Хаммонд, Р. де Эрланже, Ф. Детерици, Г. Фармер, Н. Ришар, Г. Лей, Шарқ олимларидан Нафисий, Умар Фаррух, Туркер, М. Махди ва бошқалар Форобий меросини тадқиқ этишга муайян ҳисса қўшдилар. Кейинги йилларда унинг ижоди ва таълимотига бағишланган бир қанча тадқиқотлар, асарлар юзага келди.

Яқин ва Ўрта Шарқда «Иккинчи муаллим» деб ном қозонган Марказий осийлик машҳур олим Абу Наср Форобийнинг мантиқ илмига қўшган ҳиссаси ҳам бекиёсдир. Форобий ҳали ҳеч бир мутафаккир уддалай олмаган вазифани, яъни, Арастунинг ва умуман, қадимги грек мантиғини кенг тингловчилар ўрганиши учун энг оддий, тушунарли восита ва услубларини ишлаб чиқишга муваффақ бўлган. Мантиқ тарихчиларининг таъкидлашича, Форобий бу тавсиялари билан Арастунинг мантиғига ўзгача файз киритиб, унинг китобхонлар орасидаги мавқеини янада кўтарилишига эришди. Форобийнинг мантиққа оид асарлари жумласига «Исагувчи» (кириш), «Мақулот» (Категория), «Ибора» (Хукм), «Қиёс» (Силлогизм), «Биринчи аналитика», «Бурхон» (Исботлаш-иккинчи аналитика), «Джадал» (Мунозара «Диалектика»), «Сафсата» (Софистик раддия), «Хитоба» (Риторика), «Шеър» (Поэтика), «Мантиқ илмига кириш», «Ақл ҳақида» «Силлогизм» ва «Шартли ҳукмлар» каби китобларини киритишимиз мумкин. Форобий ўзининг асарларида мантиқ илми, унинг предмети, тузилиши, вазифалари, фикрлаш жараёнининг босқич ва шакллари, мантиқий қонун-қоидалари, усул ҳамда амаллари ҳақида кенг маълумотлар берган. Жумладан, мантиқ фанининг предмети ва тушунчасининг этимологияси ҳақида гап кетганда, Форобий қадимги грек мутафаккирларига мурожаат қилади. Унинг фикрича, греклар мантиқни уч маънода:

- фикрни тил орқали ифодаловчи инсон нутқи сифатида;
- инсон интеллекти ёрдамида забт этилувчи объектларга йўл кўрсатувчи сўз сифатида;
- оламни билиш учун инсонга инъом этилган ички руҳий куч сифатида тушунишган.

Мазкур таърифларни тўлдирган ҳолда, Форобий мантиққа «муайян қонун-қоидалар асосида инсоннинг фикрлаш интеллектини йўналтирувчи ва такомиллаштирувчи фан» деб таъриф беради. Ушбу таърифни янада аниқлаштирсак, Форобий асарларида мантиқ фанларнинг фани сифатида тафаккурнинг қонун-қоидаларини ўрганувчи бош фан, ҳатто санъат деб баҳоланади. Фақат тафаккур қонунларигина бизга чин ҳақиқатни очиб бера олади. Форобийнинг таъкидлашича,

уларсиз фикримиз қачон чин, қачон ёлғонлигини ёки қачон хатога йўл қўйганлигимизни била олмаймиз. Қолаверса, ҳақиқат заминида ётган қарама-қаршилиқлар ва уларнинг ечимларини топа олмаймиз. Форобийнинг асарларида тушунча, ҳукм ва хулоса каби тафаккур шакллари жуда кенг, қамровли ва батафсил изоҳланади. Айниқса, силлогизм, унинг пайдо бўлиш асослари, фигура ва модуслари кўп ўрганилган. Форобийнинг таърифлашича, тушунча – универсал табиатга эга, ҳиссий идрок қилинувчи нарсалар ҳақида билим берувчи категория. Бундан ташқари, Форобийнинг мантиқ тизимида тушунчани шакллантиришнинг усул ва амаллари, турлари ҳамда уларнинг ўртасидаги муносабат масалалари ҳам кенг ўрин олган [6].

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Форобий инсонни дунё тарққиётининг энг мукамал ва этук якуни деб билади. Шунга кўра, у ўз асарларида инсонга тарбия ва таълим бериш зарурлигини айтади ва бунда таълим-тарбия усулларида кутилган мақсад асосий ўринни эгаллашини қайд қилади. Файласуф таълим-тарбия табиат ҳодисаларидан фойдаланиш ва бу йўлда бошқа кишилар билан тўғри муносабатда бўлиб, жамиятнинг ички тартиб қоидаларини тўғри ўрганиб, унинг талабларига жавоб бера оладиган инсонни камол топтириш зарурлигини таъкидлайди. Форобий инсоннинг маънавий ҳаётида, асосан, унинг икки томонига: ақли-онгига ва ахлоқига (хулқ-атворида) эътибор беради. Шунинг учун таълим-тарбия, унинг фикрича, инсонни ақлий томондан ҳам, ахлоқий томондан ҳам етук ва мукамал киши қилиб етиштиришга қаратилмоғи лозим. Демак, таълим-тарбиянинг бирдан бир вазифаси- жамият талабларига тўла-тўқис жавоб бера оладиган ва уни бир бутунликда, тинчликда, фаровонликда сақлаб туриш учун хизмат қиладиган идеал инсонни тайёрлашдир. Алломанинг “Идеал шаҳар аҳоли илмининг фикрлари” ҳамда “Бахт-саодатга эришув ҳақида” номли рисоаларида бу фикрлар янада аниқ-равшан ифодаланган.

Олимнинг ўқтиришича, кимки энг гўзал ва фойдали кашф этиш фазилатига эга бўлса, кашф этган нарсаси чиндан ҳам ўзининг ва бошқаларнинг истагига мувофиқ бўлса, у хайрли ва нафли бўлади. Олим таълим фақат сўз ва ўрганиш билан, тарбия эса, амалий иш, тажриба билан амалга оширилишини айтади ва тарбияни ҳар бир халқ, миллатнинг амалий малакаларидан иборат бўлган иш-ҳаракат, касб-ҳунарга ўрганишдан иборат, деб ҳисоблайди. Демак, Форобий таълим ва тарбия беришни бир-биридан фарқ қилади. Тарбия эса амалий фаолиятида намоён бўлади, ёшларга у маълум иш-ҳаракат, касб-ҳунар, одоб орқали

сингдирилади. Таълим-тарбия жараёнида назарий билим билан амалий ҳаракат-одат, малака, фаолият бирлашиб боради, етуклик шу бирлашувнинг даражасига қараб юзага келади. Форобий таълим-тарбия жараёнида тарбияланувчи ёки таълим олувчи шахсга яқка ҳолда ёндашувни унинг табиий рухий ва жисмоний хислатларини назарга олиш зарурлигини таъкидлайди. У бу ҳақда шундай ёзади: “Бу барча табиий хислатларни, уларни олий камолотга етказиш ёки шу камолотга яқин бўлган даражага кўтаришга хизмат қилувчи восита ёрдамида тарбиялашга муҳтождир. Инсонлар турли илм, ҳунар, фаолиятига мойиллиги ва қобилиятлиги билан табиатан фарқ қиладилар, тенг табиий хислатларга эга бўлган одамлар эса, ўз тарбияси (малакалари) билан тафовут қилади. Тарбияси жиҳатдан тенг бўлганлар эса, бу тарбия натижаларининг турличалиги билан бир-бирларидан фарқ қиладилар. Тарбия жараёни, Форобийнинг фикрича, тажрибали педагог, ўқитувчи томонидан ташкил этилиши, бошқарилиб турилиши ва маълум мақсадларга йўналтирилиши лозим, чунки, “ҳар бир одам ҳам бахтини ва нарса ҳодисаларини ўзича била олмайди. Унга бунинг учун ўқитувчи лозим”. Форобий таълим-тарбия бериш усуллари ҳақида шундай ёзади: “Амалий фазилатлар ва амалий санъатлар (касб ҳунар ва уларни бажаришга одатлантириш масаласига келганда, бу одат икки турли йўл билан ҳосил қилинади: биринчи йўл - қаноатбахш сўзлар, чорловчи, илҳомлаштирувчи сўзлар ёрдамида одат ҳосил қилинади ва малакалар вужудга келтирилади, одамдаги ғайрат, касб интилиш ҳаракатга айлантдирилади). Иккинчи йўл - (ёки иккинчи усул)- мажбур этиш йўлидир. Бу усул гапга кўнмовчи, қайсар шахарликлар ва бошқа саҳрои халқларига нисбатан ишлатилади. Чунки, улар ўз истакларича, сўз билан ғайратга кирадиганлардан эмасдир. Аммо улардан қайси бирики, назарий билимларни ўрганишга астойдил киришса ҳамда фаолияти яхши бўлиб, касб-ҳунарларини ва жузъий санъатларини эгаллашга интилиши бўлса, бундай одамларни мажбур этмаслик лозим, чунки мақсад уларни фазилат эгаси қилиш, касб-ҳунар аҳилларга айлантдиришдир” [7].

Тарбия бериш усули, Форобийнинг фикрича, икки турли бўлади “Аввалги усул-санъатни ўз рағбатлари билан ўрганувчиларга ишлатиладиган усул. Иккинчи усул эса, мажбурий равишда тарбияланувчиларни тарбиялаш учун ишлатиладиган усул. Болалар устида турган одам эса муаллим бўлиб, у болаларга тарбия беришда турли тарбия усулларида фойдаланади”. Форобий билимдон, маърифатли, етук одамларнинг образини тасвирлаб экан, шундайдай дейди: “Ҳар кимки илм-ҳикматни ўрганаман деса, уни ёшлигидан бошласин, соғлиги ҳақида

қайғурсин, яхши ахлоқ ва одобли бўлсин, сўзнинг удасидан чиқсин, ёмон ишлардан сақланадиган бўлсин, барча қонун-қоидаларни билсин, билимдон ва нотик бўлсин, илмли ва доно кишиларни ҳурмат қилсин, илм ва ахилли илмдан мол-дунёни аямасин, барча мавжуд, моддий нарсалар тўғрисида билимга эга бўлсин”

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Бу фикрлардан Форобийнинг таълим-тарбияда, ёшларни мукамал инсон қилиб тарбиялашда, хусусан, ақлий- ахлоқий тарбияга алоҳида эътибор берганлиги кўриниб турибди. Унинг эътиқодича, билим ва маърифатсиз кутилган мақсадга эришилмайди ва бола ҳам етук бўлиб етишмайди. Олим дарахтнинг етуклиги унинг меваси билан бўлганидек, инсоннинг барча хислатлари ҳам таълим-тарбия билан яқунланишини айтади. Умуман, Форобий ўз давридаги ёшларнинг таълим олишлари билим эгаллашлари, ҳунар ўрганишлари, фаолият кўрсатишлари, меҳнат қилишлари зарурлиги хусусида фикрлар билдирган. Бу фикрлар ҳозирда ҳам таълим-тарбияда ғоят муҳимдир.

Инсон фаолиятининг адолатга яқинлиги ёки узоқлиги унинг ақл-заковатига, таълим-тарбиясига, яшаган жамиятига боғлиқлиги, бунда жамиятда адолат асосий мезон сифатида қаралиб, Бир сўз билан айтганда, Форобийнинг инсон жамоаси тўғрисидаги таълимотининг асосини - кишиларнинг онгли ҳаракати, хулқ-одатлари, табиий-майиллари, истак ва малакалари, фаолиятлари ва турмуш даражаларини ўрганиш масалалари ташкил этади. Форобийнинг бахтли инсон ва фуқаролик жамияти хусусидаги фикрларига яқун ясаб, шуни айтиш лозимки, Унинг ғояларида инсон бахтлиги бевосита жамият тараққиётига, жамият равнақига узвий боғлиқ эканлиги яққол акс эттирилганига яна бир бор ишонч ҳосил қиламиз.

Таклифлар:1. Форобий ижодини инсон муаммоси чуқур таҳлил этилганини инобатга олиб, бугунги таҳликали даврда инсон кадр-қимматига эътиборни янада ошириш мақсадида БМТ Бош Ассамблеясининг кейинги сессияларида Ўзбекистонда “Форобий ижодида инсон ҳамда унинг фалсафий антропологияси” мавзусида БМТ шафъелигида халқаро конференция ташкил этиш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш.

2.Бугунги глобаллашув жараёнида Форобий маънавий меросидан келиб чиқиб, ёшлар тарбиясида ахлоқнинг роли, Шарқона жамоавийликни тарбиялаш бўйича ОТМ ларда “Мураббийлик соати” учун “Форобийнинг антропологик қарашлари” мавзусидан кенг фойдаланиш.

3. Янги Ўзбекистонда маънавий-маърифий соҳаларда амалга оширалаётган кенг кўламли ислохатлар самарадорлигини янада ошириш мақсадида ёшлар орасида “Ёш Форобийшунос” кўрик танловлари, тўғараклар, дебат клублар, давра суҳбатлари ташкил этиш

REFERENCES

1. Ш.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017. – Б.35. Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 5 июлдаги янги таҳрирдаги “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида” ги Қонуни Тошкент ш., 2021 йил 5 июль, ЎРҚ-699-сон.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” ги ПФ-60-сонли Фармони Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон.
3. Хайруллаев М. Шарқ Ренессанси ва Форобий. -Фан ва турмуш”, Тошкет. 1975, 239 –б
4. Абу Наср Форобий. Рисолалар. – Тошкент, “Фан”, 1975.
5. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. – Тошкент, Абдулла кодирий номидаги “Халқ мероси” нашриёти, 1993.
6. Абу Наср Форобий. Фазилат, бахт, саодат ва камолот ҳақида . – Тошкент, “Ёзувчи”, 2001.